

Budući da će čitatelji koji se srednjovjekovljem i specijalistički bave knjigu ionako pročitati i bez zasebnih recenzentskih naputaka, preporučujem je svima onima koji žele upoznati zbivanja spomenutog razdoblja, 863. godine, vezanog uz Konstantina i glagoljicu. Jer, »Iskoni bje slovo, i slovo bje u Boga, i Bog bje slovo...« Pa zašto onda ne bismo saznali kako su o slovu razmišljali pređi i kako su tim slovom misli ostavili nama u naslijeđe?

MILOVAN TATARIN

Anto Slavko Kovačić, Biobibliografija franjevaca Bosne Srebrene. (Prilog povijesti hrvatske književnosti i kulture), »Svjetlost«, Sarajevo, Narodna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Franjevački provincijalat »Bosne Srebrene«, Sarajevo, 1991.

Prvu bibliografiju bosanskih franjevaca objavio je 1896. u Sarajevu Jako Matković obradivši u njoj 60 spisatelja Provincije¹. Biobibliografiju Bosne Srebrene pripremao je zatim Julijan Jelenić, ali je uspio objaviti samo prvi dio (Ančić-Josić, ukupno 36 autora)². Podaci što ih je Jelenić prikupio za drugi dio svoje *Biobibliografije* ostali su u rukopisu koji se čuva u toliškom samostanu. Kovačićeva je *Biobibliografija* opsežnija i od Matkovićeve i od Jelenićeve – ona obuhvaća 221 spisatelja, a obrađuje i skupne te anonimne publikacije Provincije, publikacije u prijevodu ili izdanju franjevaca Bosne Srebrene te periodične publikacije.

Gradu za *Biobibliografiju Bosne Srebrene* Anto Slavko Kovačić počeo je skupljati još kao student u Rimu, prije trideset godina. Tijekom tridesetogodišnjeg rada Kovačić se koristio gradom iz gotovo svih knjižnica Bosne Srebrene. Isto tako i gradom iz značajnijih knjižnica drugih franjevačkih provincija (Mostar, Makarska, Zaostrog, Živogošće, Dubrovnik, Našice). Zatim: Narodnom i univerzitetskom bibliotekom Bosne i Hercegovine, Narodnom bibliotekom u Beogradu, Nacionalnom i sveučilišnom bibliotekom u Zagrebu, Knjižnicom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Pomogao se također i osobnim knjižnicama nekih profesora Franjevačke teologije u Sarajevu. Prelistao je i sve periodične publikacije Bosne Srebrene, kao i mnoge druge. Isto tako i mnoge bibliografije.

Kovačić je također objavio niz bibliografskih radova o istaknutim ličnostima Provincije (Matija Divković, Josip Markušić, Antun Knežević, Berislav Gavranović, Paškal Vešara)³,

¹ Usp. J. Matković, *Bibliografija bosanskih franjevaca*, Sarajevo, 1896.

² Usp. J. Jelenić, *Biobibliografija franjevaca Bosne Srebrene I*, Zagreb, 1925.

³ Usp. A. S. Kovačić, *Bibliografija radova Matije Divkovića i literatura o njemu*, u: *Zbornik radova o Matiji Divkoviću*, Institut za književnost i jezik u Sarajevu, 1982; zatim A. S. Kovačić, *Fra Josip Markušić (1880–1968) – Biobibliografski obrisi (U povodu stote obljetnice rođenja)*, *Dobri Pastir*, god. 30 (1980), sv. 1, odnosno u: *Angažirani svećenik, Kršćanska sadašnjost*, Zagreb i Nova et vetera, Sarajevo, 1981, odnosno u: *Fra Josip Markušić: zbornik radova sa simpozija u povodu 100. obljetnice rođenja fra Josipa Markušića održanog 17. i 18. rujna 1980. u Jajcu*, *Kršćanska sadašnjost*, Zagreb i

bibliografiju izdanja Udruženja katoličkih svećenika Bosne i Hercegovine »Dobri Pastir« i »Pastoralne biblioteke« Profesorskog zbora Franjevačke teologije u Sarajevu u razdoblju 1950–1975⁴, bibliografiju katoličke periodike u Bosni i Hercegovini do 1976⁵, bibliografiju zbornika Jukić⁶. Sudjelovao je i u izradi Hrvatskog biografskog leksikona i Leksikona pisaca Jugoslavije.

Moglo bi se dakle reći da je *Biobibliografija franjevaca Bosne Srebre* zapravo kruna Kovačićeva tridesetogodišnjeg rada.

Kriterij kojega se Kovačić drži uvrštavajući pojedine spisatelje u *Biobibliografiju* jest njihova pripadnost provinciji Bosni Srebre. (Neki od uvrštenih spisatelja napustili su provinciju ili su pak postali članovi drugih zajednica, ali su ipak uvršteni zato što su u Provinciji stekli obrazovanje i počeli svoju spisateljsku djelatnost, ili su pak znatnije pridonijeli njezinu razvoju.⁷) *Biobibliografija* obuhvaća samo radove koji su objavljeni, ali u biografijama pojedinih spisatelja Kovačić običava navesti i značajnije rukopise⁸. Osnovno

Nova et vetera, Sarajevo, 1982; zatim A. S. Kovačić, *Spisateljska djelatnost fra Antuna Kneževića, Jukić*, god. 2. (1972), br. 2; odnosno A. S. Kovačić, *Život i spisateljska djelatnost fra Antuna Kneževića, Dobri Pastir*, god. 26(1976), br. 1–2; zatim A. S. Kovačić, *Povjesničar dr fra Berislav Gavranović, Dobri Pastir*, god. 26(1976), sv. 1–2; zatim A. S. Kovačić, *Skice za portret fra Paškala Vešare, Dobri Pastir*, god. 29(1979), sv. 2.

⁴ Usp. A. S. Kovačić, *Bibliografija izdanja Udruženja katoličkih svećenika Bosne i Hercegovine »Dobri Pastir« i »Pastoralne biblioteke« Prof. zbora franjevačke teologije u Sarajevu 1950–1975*, u: *Spomenica dvadesetpetogodišnice udruženja katoličkih svećenika SR BiH, »Dobri Pastir«: 1950–1975*. Udruženje katoličkih svećenika SR BiH »Dobri Pastir«, Sarajevo, 1976.

⁵ Usp. A. S. Kovačić, *Bibliografija katoličke periodike u Bosni i Hercegovini do 1976, Dobri Pastir*, god. 27(1977), sv. 1.

⁶ Usp. A. S. Kovačić, *Bibliografija zbornika Jukić, Jukić*, god. 16/17 (1986/87), br. 16–17.

⁷ Tako su u *Biobibliografiju* uvršteni i franjevci koji su nakon diobe Provincije postali članovi novonastalih provincija (primjerom, fra Jeronim Filipović, prvi provincijal Provincije Presvetog Otkupitelja).

⁸ Među spomenutim rukopisima sljedeći su filozofskoga sadržaja: Marijan Lekušić, *Universa logica ad mentem Doctoris Subtili*, iz 1711, rukopis se čuva u arhivu samostana sv. Lovre u Šibeniku, a nastao je dok je Lekušić bio student u Osijeku; Stjepan Vilov, *Philosophia naturalis seu physica* iz 1716, rukopis je napisan u Kaloču, a čuva se u knjižnici franjevačkog samostana u Budimu; Šimun Mecić, *Universa philosophia*, s. a. (prva polovina 18. st), rukopis se čuva u Požegi; Jeronim Filipović, *Disputationes in Aristotelis*, 18. st; Jeronim Filipović, *Metaphysica*, 18. st; Filip Lastrić, *Traditiones in universam aristotelico-scoiticam philosophiam*, rukopis je pisan 1726–1729. u Požegi, a čuva se u Franjevačkoj biblioteci u Kraljevoj Sutjesci; Antun Papušlić, *Tractatus in universam Aristotelis logicam juxta inconcussa dogmata... Joannis Duns Philosophorum Principis proposita*, Požega, 1738, rukopis se čuva u arhivu franjevačke knjižnice u Požegi.

U *Biobibliografiji* se spominju i sljedeći magistarski radovi, odnosno doktorske disertacije iz filozofije: Bonifac Badrov, *La notion de la vie d'après Bergson*, Univerzitet u Fribourgu, 1924. (doktorska disertacija); Ignacije Gavran, *Filozofska antropologija Vladimira Solovjeva*, Filozofski fakultet u Ljubljani, 1941. (doktorska disertacija); Serafin Zečević, *Francisci Veber theoria de persona: internum drama philosophi sloveni*, Athenaeum Antonianum, Rim, 1945. (doktorska disertacija); Anto Lešić, *Suvremeni estetski izraz i sakralna umjetnost*, Ljubljana, 1969. (magistarski rad); Anto Radovan Šoljić, *Die dialektische Methode*, Athenaeum Antonianum, Rim, 1969. (magistarski rad); Ivan Bubalo, *Etika zauzetosti Hansa Eduarda Hengstenberga*, Zagreb, 1973. (magistarski rad); Marko Oršolić,

je načelo *Biobibliografije* da se svaka jedinica obradi isključivo *de visu*. Ako u kojem slučaju nije bilo moguće ispoštovati to načelo, onda je u bilješci naglašeno odakle su uzeti podaci.

Biobibliografija se sastoji od pet dijelova: Uvod, Spisatelji Bosne Srebrene, Bibliografija skupnih i anonimnih publikacija franjevaca Bosne Srebrene, Bibliografija publikacija u prijevodu ili izdanju franjevaca Bosne Srebrene, Periodične publikacije franjevaca Bosne Srebrene. Popraćena je sažecima na engleskom, njemačkom i talijanskom jeziku te kazalima: kronološkim, imenskim i predmetnim. Predgovor *Biobibliografiji* napisao je dr. Jozo Džambo.

U Uvodu je izložena najprije povijest Provincije i glavne značajke spisateljske djelatnosti njezinih članova tijekom stoljeća, a potom je opisan i sam Kovačićev trud oko izrade *Biobibliografije* franjevaca Bosne Srebrene (s podacima o korištenoj građi i metodi obrade pojedinih jedinica). Uvod završava popisom pseudonima, skraćenica i šifri spisatelja Bosne Srebrene.

U drugom su dijelu biobibliografski obrađeni pojedini spisatelji Bosne Srebrene i njihova djela (ukupno 221 spisatelj i 793 djela). Pojedinu biobibliografsku jedinicu u ovom dijelu *Biobibliografije* tvore: sintetički biobibliografski opis spisatelja, zatim popis radova što ih je objavio (zasebne publikacije, brošure, separati, doktorski radovi, muzikalije, strojopisi koji su ušli u kataloge biblioteka, rukopisni radovi namijenjeni široj uporabi, skripte pojedinih profesora), te na koncu izbor iz literature o spisatelju. Gdje je bilo potrebno dodane su i bilješke.⁹

Treći dio *Biobibliografije* tvori bibliografija skupnih i anonimnih publikacija franjevaca Bosne Srebrene. Tu su sabrani zbornici sa simpozija (s punim sadržajem predavanja), shematizmi, publikacije odnosne na redovnička pravila i propise, razne molitvene knjižice i tabule.

Filozofija znanosti Rogera Bacona, Dubrovnik, 1977. (magistarski rad); Anto Radovan Šoljić, *Linguistica e filosofia*, Filozofski fakultet Pontificium Atheneum Antonianum, Rim, 1971. (doktorska disertacija); Ivan Bubalo, *Kantova etika i zauzetost za svijet*, Katolički bogoslovni fakultet, Zagreb, 1980. (doktorska disertacija); Mirko Jozić, *Tod als Politicum: zum Problem der Aporie bei Platon*, Ludwig-Maximilians-Universität, München, 1986. (doktorska disertacija); Mile Babić, *Sloboda i jedinstvo u Hegelovoj »Filozofiji prava«*, Sarajevo, 1988. (magistarski rad); Marko Oršolić, *Filozofija religije Ernsta Blocha*, Ljubljana, 1988. (magistarski rad).

⁹ U ovom dijelu *Biobibliografije* Kovačić spominje sljedeće knjige filozofskoga sadržaja: Rafo Barišić st, *Conclusiones ex universa philosophia selectae quas publico exhibet certamini...*, Torino, 1821; Bonifac Badrov, *La notion de la vie d'après Bergson*, Visoko: Provincijalat Bosne Srebrene (Štamparski zavod D. D.), Sarajevo, 1926; Vojislav Mioč, *Teorija spoznaje dr Dragiše M. Gjurčića*, Šabac, 1933; Vojislav Mioč, *Analiza saznanja*, Šabac, 1934; Ignacije Gavran, *Filozofska antropologija Vladimira Solovjeva*, Sarajevo, 1941; Serafin Zečević, *Francisci Veber theoria de persona: internum drama philosophi sloveni*, Editions franciscanes, Montreal, 1954; Ivan Bubalo, *Kantova etika i odgovornost za svijet*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984; Mirko Jozić, *Aporie und Tod; zur Dramatik des Platonischen Denkens*, Verlag Peter Lang, Frankfurt am Main, Bern, New York, Paris, 1987; Luka Marković, *»Entfremdung« und »Aufhebung der Entfremdung« bei Karl Marx und der »Praxis-Gruppe«*, Lit. Verlag, Münster, 1987. Kovačić spominje i doktorsku disertaciju iz filozofije što ju je na Univerzitetu u Münchenu 1983. obranio Srećko Džaja, ali ne spominje naslov disertacije, nego samo navodi: »Doktorska disertacija, koju je branio u Münchenu 1983, dobila je nagradu Südost-europa-Gesellschaft.«

Sljedi bibliografija publikacija u prijevodu ili izdanju franjevaca Bosne Srebre¹⁰, te na koncu bibliografija periodičnih publikacija franjevaca Bosne Srebre. U ovom je dijelu *Biobibliografije* uz osnovne podatke o svakom navedenom časopisu dan i kratak opis uređivačke koncepcije te kratak opis povijesti časopisa. Neki značajniji časopisi (*Bosanski prijatelj*, *Dobri Pastir*, *Jukić*, *Novi prijatelj Bosne*...) popraćeni su i popisom članaka što su u njima objavljeni.¹¹

Treba zaključiti da je Kovačićeva *Biobibliografija franjevaca Bosne Srebre* izuzetan rad, koji poznavanju kulturne i znanstvene djelatnosti bosanskih franjevaca pridonosi kako opsegom obrađene građe tako i stručnošću pristupa.

DARIO ŠKARICA

Marija Brida, Misaonost Janka Polića Kamova, *Izdavački Centar Rijeka, Rijeka, 1993. (Biblioteka Dometi)*

U svojoj za života posljednjoj objavljenoj knjizi filozofskih oglada *Traženja* Marija Brida, u poglavlju naslovljenom *Iz hrvatske filozofske baštine*, među misliteljima hrvatske filozofske baštine (koju desetljećima proučava), kao što su Juraj Dubrovčanin, Frane Petrić, Pavao Vuk-Pavlović, analitički suptilno raspravlja i o filozofskoj poruci Janka Polića Kamova, jedne od, možemo reći, paradigmi hrvatske književnosti. Vremenom se potvrđuje kako je Polić Kamov iznimna književna ličnost i već legenda, koja, prema riječima Nikole Miličevića, već više od osamdeset godina nije prestala izazivati nedoumice. Njegovo je djelo bogato i neobično, poticajno ne samo teoreticima književnosti, književnim kritičarima, antologičarima i povjesničarima nego i filozofima. Tom »jednom od najmodernijih« književnih ličnosti, »neskladnim filozofom – pjesnikom«, prema Čerini, buntovnikom, psovačem i očajnikom, »hrvatskim Nietzscheom«, bavili su se mnogi, iščitavajući djelo i sudbinu J. Polića Kamova različitim pristupima i s različitim naglascima.

Znakovito, zadnje slovo hrvatske filozofkinje Marije Bride, njena posmrtna ostavština (djelo o Janku Polić Kamovu postumno je objavljeno) upućeni su traganju za istinom jednoga djela, za njenom osebujnom misaonošću, za još jednim, novim otkrivanjem onoga

¹⁰ Među navedenim prijevodima sljedeći su iz filozofije: Marcus Tullius Cicero, *O krajnostima dobra i zla*, s latinskoga preveo i komentar napisao Petar Pejčinović, Veselin Masleša, Sarajevo, 1975; Immanuel Kant, *Opća povijest prirode i teorija neba*, preveo Mile Babić, predgovor napisao Milan Damjanović, Veselin Masleša, Sarajevo, 1989; Meister Eckhart, *Knjiga božanske utjehe: traktati i propovijedi*, prijevod Ante Radovana Šoljica, Naprijed, Zagreb, 1989.

U drugom dijelu *Biobibliografije* Kovačić spominje i prijevod filozofskog razmatranja M. Bougauda što je 1909. tiskan u *Serafinskom perivoju* u više nastavaka pod naslovom *Prava čovjekova narav*. Autor je prijevoda Stipo Nevistić.

¹¹ Treba istaknuti da je mnogo zanimljivih filozofskih članaka objavljeno u časopisima *Dobri Pastir (Nova et vetera)* i *Jukić*.